

Jeruzalemstraat 8 - 10

SteenGooed

Foto voorpagina: de voordeur van het pand Jeruzalemstraat 8-10, met de lantaarn in het bovenlicht.

Colofon

Onderzoek en tekst: *Bert Aanstoot*

Uitgavebegeleiding en opmaak: *Simon den Daas*.

Illustratie verantwoording

Dirk van Sichem: tekeningen op pagina's 4 en 5

Het Utrechts Archief: de afbeeldingen op pagina 3 en 18

Het archief van Gerrit van Ingen: de afbeeldingen van de ducats op pagina 29

Muntslag in Utrecht: onderzoek en tekst: *Gerrit van Ingen*

Druk: *Practicum Print Management, Soest*.

ISSN: 1383-0279

SteenGoed verschijnt tweemaal per jaar en is een uitgave van

Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht

030 - 2311761

info@umf.nu

www.umf.nu

 www.facebook.com/UtrechtsMonumentenfondsfonds

NL68 TRIO 0254 7316 78

Steun onze werkzaamheden.

Met uw bijdrage steunt u de werkzaamheden van het Utrechts Monumentenfonds. U ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen, lezingen en/of excursies. De minimale bijdrage is € 27,50 per jaar en begunstigers voor het leven betalen € 450,- ineens. Draagt u onze monumenten een warm hart toe: een hogere bijdrage doneren mag natuurlijk altijd.

Als begunstiger van het UMF mag u de giften – onder bepaalde voorwaarden – aftrekken van de inkomstenbelasting. Omdat het UMF een ANBI-status heeft, is deze regeling van toepassing. Meer informatie hierover vindt u op <http://www.utrechtsmonumentenfondsfonds.nl/content/begunstigers>

Jeruzalemstraat 8-10

I. Inleiding: De omgeving

De Jeruzalemstraat ligt in een gebied dat vroeger in het westen grensde aan dat van klooster der Reguliere Maagden (het Jerusalemklooster van de St. Augustinus-orde) en in het oosten aan dat van het convent met de kerk van St. Hieronymus. Het klooster gaf de steeg de naam Jerusalem Steegh. Toen het klooster in 1632 grotendeels werd afgebroken om er woonhuizen te bouwen, behield de steeg nog enkele eeuwen deze naam. Pas in 1950 werd de naam veranderd in Jeruzalemstraat.

De Remonstranten en Ottone

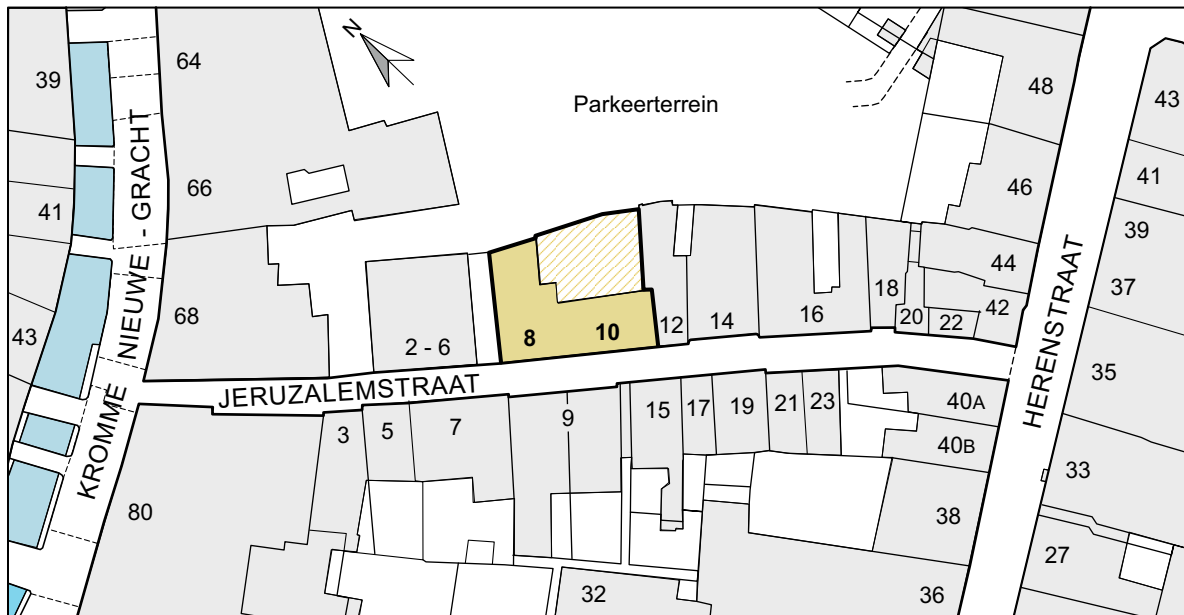
Het is bekend dat na de Reformatie veel religieus gelovigen niet in de openbaarheid mochten bijeenkomen. In 1619 organiseerden de Remonstranten een prediking in de Jeruzalemsteeg. In november 1629 verplaatsten zij hun samenkomsten (met rond de 70 leden) in een schuilkerk aan de Lange Rietsteeg (nu Keizerstraat), op zondagen drie keer en door de week één keer per dag. Dit stopte toen in 1808 koning Lodewijk Napoleon dit gebouw als hofkapel bij zijn paleis aan de Wittevrouwenstraat trok. Op 18 juni 1809 verkasten de Remonstranten naar de Kromme Nieuwegracht, waar ze bijeenkwamen in de oude Loterijzaal op de plaats van het voormalige Hieronymusklooster. Met het geld dat ze van de koning hadden ontvangen (f24.000,-) werd het nieuw betrokken pand verbouwd tot een kerk die tot 1886 in gebruik bleef. Op 19 september 1889 was het gebouw gereed in de huidige vorm, die nu Ottone heet.

De Remonstrantse kerk aan de Kromme Nieuwe Gracht in 1885.

De tamelijk smalle, vrij korte straat verbindt de Kromme Nieuwegracht met de Herenstraat. De straat heette oorspronkelijk de Gaesbeeck steegh. Deze naam is waarschijnlijk afkomstig van de Heeren van Gaesbeeck die om de hoek aan de oostzijde, een huis bezaten aan de Regenboog van St. Pieter (de grens van de immuniteit van St. Pieter), zoals de Kromme Nieuwegracht destijds heette. In 1657 werd de steeg opnieuw bestraat. Bij besluit van 25 februari 1754 werd bepaald, dat 'den Heer Cameraar van Beeck, geauthoriseerd zal worden van de grooten keysteenen in de Jerusalemsteeg te laten uyt nemen, en dezelve te doen plavaijen met de sterkste blauwe klinkers, verders te doen stellen een a twee neerslaande palen soo als zyn Ed. tot 't minste ongemak voor de passanten, en 't meeste genoegen van die geenen die daar in wonen zal oordelen te behoren.' De Heerenstraat is genoemd naar de kanunniken (de Heeren) van het kapittel van Oudmunster. Vroeger werd hij eeuwenlang Winssensteeg genoemd naar een ander oud Stichts geslacht.

Voor velen die slechts oppervlakkig op de hoogte zijn van de binnenstad van Utrecht is de Jeruzalemstraat een onbekende straat. Wie de straat toch toevallig eens bezoekt heeft ongetwijfeld de ervaring van middeleeuwse stilte midden in een voor een groot deel erg levendige binnenstad. Het meest dominante pand is zonder meer nummer 8-10 aan de oostkant van de straat.

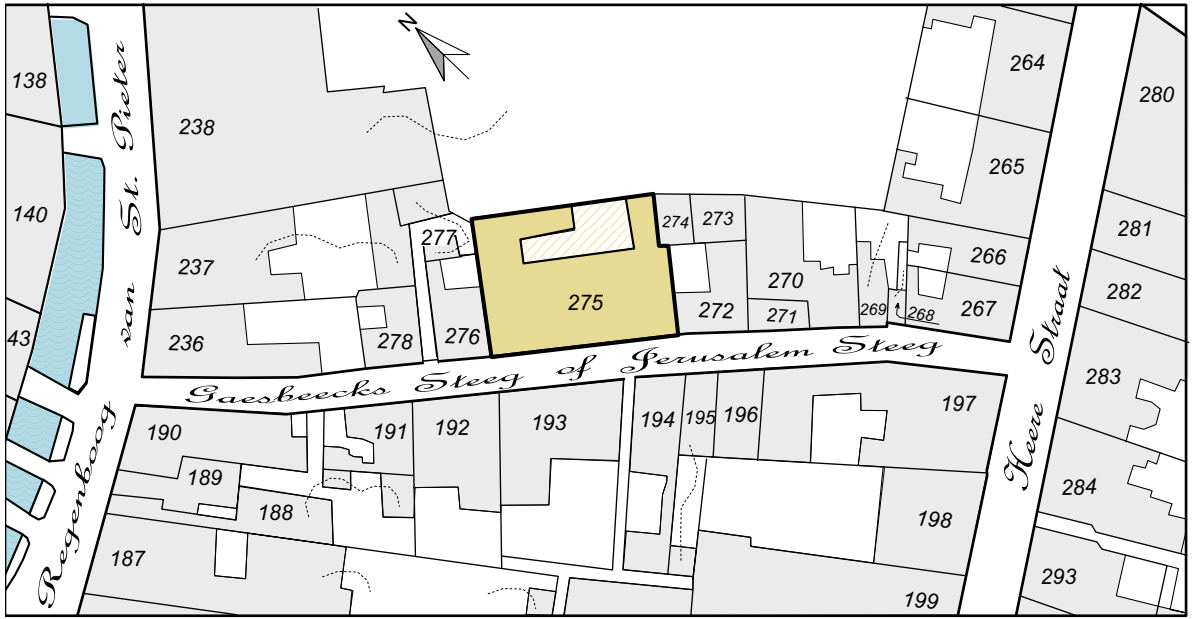
Huisnummerplattegrond, situatie 2019.

2. Jeruzalemstraat 8-10

We weten dat Jeruzalemstraat 8-10 op 20 december 1561 door kanunnik Floris van Thin, als secretaris van het kapittel van Oudmunster, voor 800 carolusgulden is verkocht aan medekanunnik Adelbert van Nijenburch. Beide heren waren nauw betrokken bij de politieke ontwikkelingen in het gewest Utrecht in het begin van de tachtigjarige oorlog. Met name Van Thin speelde een belangrijke rol in de aansluiting in 1577 van het gewest Utrecht bij de opstandelingen.

Het huis werd toen bewoond door mr. Johan Bogaert. Het transport vond pas op 18 april 1565 plaats. De inhoud van enkele overgebleven oorkondes vanaf 1450 in het archief van het kapittel van Oudmunster geeft aanleiding om te veronderstellen dat het perceel waarop het huis is gebouwd zich vroeger uitstreckte tot aan de Heerenstraat. Over de vraag wanneer het precies is gebouwd bestaat echter geen eenduidigheid. Hier komen we in een later hoofdstuk nader op terug.

Het huis is een van de weinige middeleeuwse woonhuizen die nog enigszins gaaf zijn. Het is een voorbeeld van een samengesteld huis en bestaat uit een dwarse hoofd-vleugel, gelegen langs de Jeruzalemstraat, die is gebouwd rond 1500. Haaks hierop is aan de noordzijde een zijvleugel gebouwd. Beide vleugels bestaan uit twee bouwlagen en hebben kelders en zadeldaken. Rechts bevindt zich een aanbouw van één bouwlaag onder een zadeldak. In de door de hoofd-vleugel en de zijvleugel gevormde oksel is in de zestiende eeuw een traptoren gebouwd met een houten spiltrap. Dit type huizen wordt in Maastricht 'poorten' genoemd: huizen met tenminste twee haaks op elkaar geplaatste vleugels die een groot deel van het erf omsluiten. Hierdoor zijn deze huizen vooral gericht op het eigen erf en veel minder op de straat. Zodoende zijn de gevels aan de hofzijde (het binnenterrein) niet als achtergevels uitgevoerd. Het erf is meestal via een poort toegankelijk. Dit type huis is in Utrecht zeldzaam. Andere voorbeelden hiervan zijn paleisachtige panden, zoals Paushuize, Kromme Nieuwegracht 49 en het voormalige paleis van koning

Overgenomen van de Kadastrale minuut 1832, gemeente Utrecht sectie B.

Lodewijk Napoleon, waarin thans een deel van de bibliotheek van de universiteit is gevestigd. Het enige nog bestaande woonhuis van dit type is Nieuwegracht 20. Hoewel het pand (uiteraard) op de lijst van Rijksmonumenten staat, is het toch niet opgenomen in 'Middeleeuwse stenen huizen', de dissertatie van bouwhistoricus C.L. Temminck Groll uit 1963. Waarschijnlijk is dit te verklaren uit het feit dat de voorgevel van het huis eind negentiende eeuw is bepleisterd, waardoor het middeleeuwse karakter ervan destijds vanaf de straat niet te zien was.

Het pand kende velerlei functies en er woonden allerlei soorten mensen. In de negentiende eeuw, tijdens de industriële revolutie, was er een tapijtfabriek gevestigd en daarna een boekdrukkerij, Drukkerij Den Boer. Dit industriële gebruik was bepaald schadelijk voor het huis. De achtergevel liep forse schade op toen er in verband met bedrijfsuitbreiding van de drukkerij fors werd verbouwd, waarbij de tuin grotendeels werd overkapt.

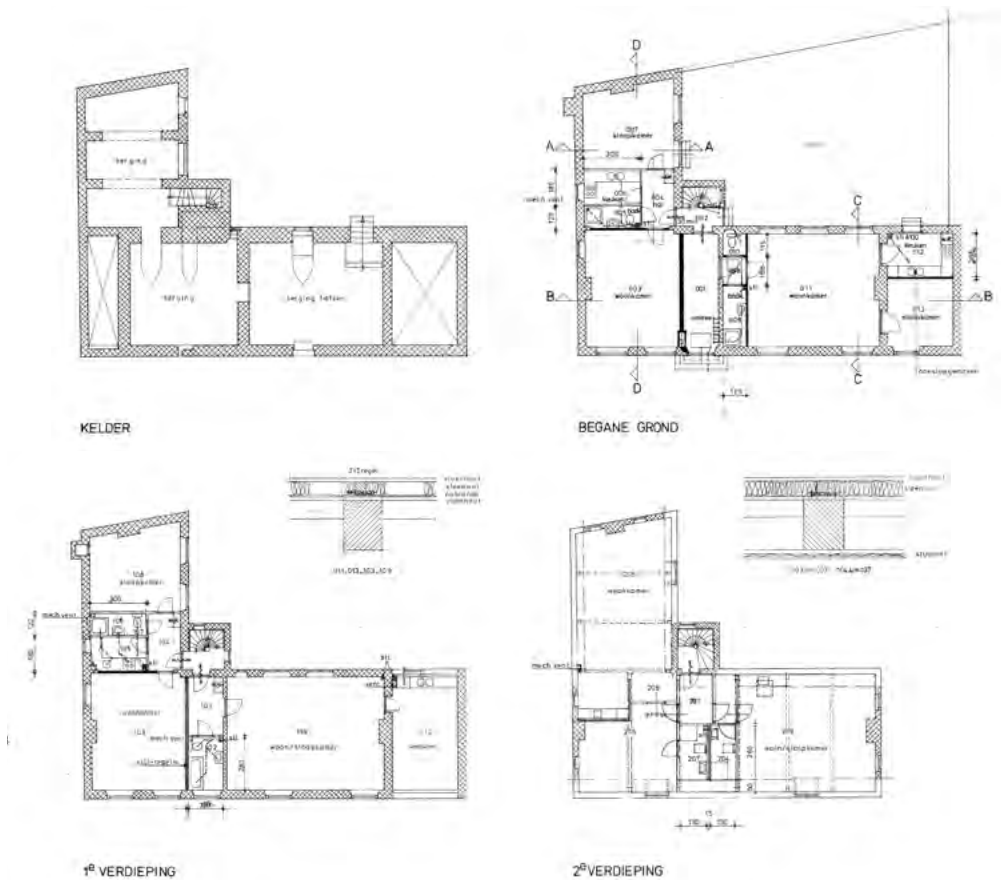
Toen drukkerij Den Boer in 1969 verhuisde naar Kanaleneiland verwierf het UMF het pand. Restauratie was dringend noodzakelijk. In 1974 werden de kappen gerestaureerd en tijdens de tweede fase in 1986/7 werd het pand verbouwd tot zes volledige appartementen. De tuin werd samen met de bewoners heringericht

3. Beschrijving van het huis

(We volgen in dit hoofdstuk de beschrijving in het boek 'De huizen binnen de singels' – zie de literatuurlijst)

a. De dwarse vleugel en de aanbouw

De dwarse vleugel langs de straat (bij een dwars huis loopt de nok parallel aan de straat) meet 16,5 x 6,8 meter, is onderkelderd en heeft twee bouwlagen met een hoog gelegen begane grond en een zadeldak evenwijdig aan de voorgevel. Rechts sluit een aanbouw aan van 3,5 x 6,8 meter, met één bouw-

Plattegronden van het pand.

laag gedekt door een zadeldak dat ook evenwijdig aan de voorgevel ligt. De gevel heeft een keellijst onder de goot en is op de verdieping vijf vensters breed. Daaronder zitten de vensters van de begane grond. Onder het middelste van deze vensters bevindt zich de bij de restauratie in historiserende vorm vernieuwde ingang. De gevel heeft twee kelderlichten. De lage aanbouw rechts heeft één venster met daarboven een kloosterkozijn. De achtergevel heeft dezelfde keellijst. Op de begane grond zijn de drie vensters dichtgezet; op de verdieping zijn er twee van de drie open. Links zit er een keldertrap en in het midden en rechts (bij de traptoren) zitten twee kelderlichten. De blinde achtergevel van de uitbouw toont sporen van een poort. Deze vleugel heeft samengestelde balklagen van zes vakken. Achterin het linker vak toont de balklaag de plaats van een oude spiltrap. Op de vleugel staat een kap op spanten met twee geschoorde jukken. De onderste spantbenen zijn krommers. Alleen de linker twee spantbenen zijn origineel; de andere zijn reconstructies uit 1974. Onder de dwarse vleugel ligt een kelder onder tongewelf evenwijdig aan de voorgevel, in het midden door een binnenmuur gedeeld. Aan de voorzijde bevinden zich twee en aan de achterzijde (de restanten van) vier kelderlichten onder steekkappen. Rechts voert een buitentrapp naar het erf achter het pand. De aanbouw is niet onderkelderd.

Boven: de achtergevel.

Links: de voorgevel.

b. De diepe vleugel

De iets later gebouwde diepe vleugel (haaks op de dwarse vleugel) meet 5,7 x 7,8 – 8,8 meter. Hij heeft dezelfde opbouw en verdiepingsbogen als de dwarse vleugel langs de straat. Het zadeldak met nok loodrecht op de straat is voor aangekapt en staat tegen een tuitgevel. Ook deze vleugel is onderkelderd. Hij is gebouwd met dezelfde bakstenen als de dwarse vleugel, maar is gemetseld met dunnere voegen. Deze vleugel heeft aan de linkerzijde een lijstgevel met keellijst die de segmentbogen bevat van dichtgezette vensters; twee op de verdieping en één op de begane grond. Hier niet bij aansluitend heeft de verdieping één venster, vermoedelijk uit het begin van de twintigste eeuw, terwijl de begane grond één klein venster heeft. Op maaiveldniveau heeft een deur of venster gezeten, gezien de aanwezigheid van een segmentboog. Bij de hoek linksachter staat een steunbeerachtige uitbouw, van oorsprong een uitgebouwde plee met stortkoker voor de verdieping. Deze uitbouw is tegenwoordig vanaf de straat niet meer zichtbaar. De achtergevel van de diepe vleugel is een blinde tuitgevel op twee zolderlichten na. De zijde die uitzielt op de hof heeft twee vensters onder segmentbogen op de verdieping en twee deuren onder segmentbogen op de begane grond. Deze diepe vleugel vertoont dezelfde opbouw als de voorste vleugel, drie vakken diep met soortgelijke spanten in de kap, maar met een ongeschoonde nokstijl. De kelder heeft een tongewelf op gordelbogen evenwijdig aan de straat. Vanuit deze kelder loopt er een stenen wenteltrap, gelegen onder de spiltrap in de traptoren, naar de begane grond. Een trap met een kwartdraai – uit de dertiger jaren van de twintigste eeuw – voert naar de verdieping van het linkerdeel van het huis.

c. De traptoren

In de hoek die de vleugels vormen staat een traptoren uit de tweede helft van de zestiende eeuw, met een zadeldak loodrecht op de voorgevel. De achtergevel van deze traptoren is een trapgevel met geprofileerde schouders en vijf kleine vensters en met een bolkozijn onder een segmentboog. De rechtergevel heeft een deur en vier kleine vensters, waarvan de bovenste twee onder een segmentboog. Ook

De traptoren in huidige staat.

deze gevel heeft een keellijst. In de toren bevindt zich de goed bewaard gebleven zestiende-eeuwse spiltrap. De eiken spil met uitgestoken leuning draagt de stootborden van de 34 traptreden. Per halve verdieping heeft de trap een bordes. Enkele onregelmatigheden in de trap zijn vermoedelijk het gevolg van een planwijziging tijdens de bouw in het midden van de zestiende eeuw. Alle originele onderdelen, zoals de 4 cm dikke stootborden en de even in de spil ingelaten treden met oortje, zijn van eikenhout.

4. De bouwgeschiedenis in het kort

Het pand Jeruzalemstraat 8-10 is ontstaan uit een dwars huis van twee bouwlagen, gebouwd rond het jaar 1500 (waarover later meer). Het werd door een binnenmuur, waarvan de plaats in de kelder wordt aangegeven door een tussenmuur, in twee bijna even brede delen verdeeld. Links bevond zich de ingang en er tegenover, tegen de achtermuur geplaatst, de spiltrap. In het eerste kwart van de zestiende eeuw werd de drie vakken diepe vleugel van twee bouwlagen links langs het erf gebouwd, waardoor de hof gedeeltelijk omsloten werd. Dat dit bouwdeel reeds bij de bouw van de eerste vleugel voorzien was, blijkt uit een staande tand die in de linker zijvleugel werd aangebracht. De nieuwe vleugel kreeg een toegang tot de hof. Beide vleugels hadden kruiskozijsen onder segmentbogen. De dwarse vleugel verloor toen zijn binnenmuur en werd verlengd met een aanbouw van één bovenlaag, vermoedelijk een op het erf gerichte stal met bovenwoning.

Rond 1561, het jaar waarin de deken van Oudmunster het huis verkocht, veranderde ook het aanzien van de binnenplaats: de traptoren werd gebouwd, de diepe vleugel kreeg een aanbouw op het erf ten koste van een van zijn vensters. De gevels waren oorspronkelijk uitgevoerd in schoon metselwerk, maar toen werden ze allemaal rood geverfd. Rond 1800 kreeg de traptoren een ingang in de rechtergevel. De gevels van de diepe vleugel werden op de verdieping door empire-vensters vervangen en het op de begane grond resterende venster door tuindeuren. Op de verdieping werd de binnenmuur tussen de beide vleugels over de volle breedte weggebroken. In 1883 werd het pand verbouwd voor de drukkerij, die eerst alleen in het rechterdeel zat. Vermoedelijk werd toen ook de lage aanbouw rechts, de voormalige stal, met een verdieping verhoogd en opgenomen in één brede, met blokverdeling gepleisterde lijstgevel die ook Jeruzalemstraat 12 omvatte. Bij een brand in de eerste helft van de twintigste eeuw ging de kap, samen met de eronder gelegen balklaag van het rechterdeel van de dwarse

vleugel verloren. De kap werd als plat dak met een voor- en achterschild hersteld. De tuin werd langzaam volgebouwd met bedrijfsruimte.

Als voorbereiding op de restauratie werd de voorgevel in 1969 op ruwe wijze ontpleisterd, waardoor de baksteen werd beschadigd. In 1973 kocht het UMF het complex aan en kreeg het weer een woonfunctie. Als eerste fase van de restauratie werden in 1974 de kap en balklaag van het rechter gedeelte van de dwarse vleugel gereconstrueerd.

Hoe het toen was.

5. Discussie over het oorspronkelijke bouwjaar

Over de precieze periode waarin het huis is gebouwd bestaat tussen twee specialisten verschil van mening. De hiervoor beschreven indeling van het huis, zoals vermeld in 'Huisen binnen de singels', is gebaseerd op bouwhistorisch onderzoek door de Utrechtse bouwhistoricus B.J.M. (Bart) Klück, gedaan voorafgaand aan de restauratie door het UMF in de jaren tachtig van de twintigste eeuw. Zijn artikel hierover is gepubliceerd in de destijds nog jaarlijks verschijnende onvolprezen Archeologische en Bouwhistorische Kronieken van de Gemeente Utrecht, jaargang 1985. Uit de door hem gevonden gegevens leidde hij af dat de hoofdvleugel (de dwarse gevel) waarschijnlijk is gebouwd in het derde kwart van de vijftiende eeuw. Hij baseert deze conclusie onder

meer op het feit, dat de gevel oorspronkelijk is uitgevoerd in schoon metselwerk met karakteristiek middeleeuws voegwerk. De specie werd toen met de truffel schuin naar binnen gedrukt tijdens het metselen. Hij concludeert, dat de zijvleugel (de diepe vleugel in het laatste kwart van diezelfde eeuw is toegevoegd. Ook deze gevel is uitgevoerd in schoon metselwerk, met gebruik van bakstenen van hetzelfde formaat als die van de hoofdvleugel en met alleen iets dunnere voegen.

M.J.W. (Martin) de Bruijn reageert in de editie van 1987 van de genoemde kronieken op Klücks artikel. Hij wijst erop, dat de geschiedenis van het pand met behulp van het kadaster en de transportregisters is terug te voeren tot de jaren zestig van de zestiende eeuw. Op 20 december 1561 verkochten, zoals vermeld, de deken en het kapittel van Oudmunster het huis aan Adelbert van Nijenburg. De overdracht vond echter pas plaats in 1565. Waarschijnlijk had dit te maken met het feit dat de bewoner (mr. Jan Bogaert) kwijtschelding van een huurtermijn van een half jaar had gevraagd vanwege door hem geleden schade. Hij had het huis in 1562 moeten verlaten, ofschoon toen van de overeengekomen huurtermijn van drie jaar nog maar de helft was verstreken. Jan Bogaert beriep zich er echter op, dat het huis lange tijd door huurders bewoond was geweest. En die hadden er weinig aan gedaan, waardoor er noch een huurder noch een koper voor te vinden was. Hijzelf had naar eigen zeggen *'thuys van boven van de haenbalcken tot beneden int diepste van den kelder'* op eigen kosten *'doen kuysen, wassen, reinighen ende opcieren in allet tghene dat in ende*

Boven: De traptoren, nog voor de helft afgedekt door de drukkerijhal die nog niet is weggebroken.

Onder: Een tijdje later.

an thuyt wesen mochte, sulck dattet, na dat hij daer een halff jaer inne ghewoent hadde, allemans ghadinge was, soo te huyren als te coopen. De Bruijn vond in het archief van het kapittel van Oudmunster gegevens over de verhuur. De opbrengst hiervan werd geïnd door de fabriek, ofwel de administratie die onder meer was belast met het onderhoud van het kerkgebouw van het kapittel. In de jaarlijkse rekeningen van de fabriek van Oudmunster wordt Jeruzalemstraat 8-10 omschreven als *'het nieuwe huis van Christiaan Zenden'*. Het pand had tussen 1531 en 1561 vele huurders gehad, die hun huur op de in Utrecht gebruikelijke termijnen - Pasen en Sint-Victor (10 oktober) – moesten voldoen.

Hoe het vóór die tijd was, is af te leiden uit het testament van Christiaan (van) Zenden, aan wie het huis lange tijd toebehoorde. Deze kanunnik van Oudmunster en doctor in de medicijnen overleed op 9 maart 1530. Op 7 november 1528 had hij zijn uiterste wilsbeschikking opgemaakt. Van zijn onroerende bezittingen vermaakte hij toen aan de armenproven in de kruiskapel *'zijn voorste huis, dat hij zelf onlangs had gebouwd'*. Dit huis moest worden verbouwd en de huuropbrengst moest ten goede komen aan de armen. De *'beterschap van zijn huis, dat door hem werd bewoond, te zamen met het achterste huis'* legateerde hij aan de vicarissen van Oudmunster voor een dagelijkse mis in zijn grafkapel, behoudens het vruchtgebruik van Margriet, zijn huishoudster. Deze vrouw, voluit Margriet van Overhagen geheten, verkreeg gedurende haar leven het huis achter de tuin naar het zuiden toe, met twintig voet (ongeveer 7,5 meter) van die tuin. Christiaan van Zenden had dit complex in 1498 gekocht van Klaas Lambertsz., eertijds kanunnik van Sint-Pieter, maar toen broeder van de kartuizers bij Geertruidenberg. Volgens De Bruijn wordt met *'zijn voorste huis'* Jeruzalemstraat 8-10 bedoeld. Dit blijkt niet alleen uit de posten in de rekeningen van de fabriek van Oudmunster waarin de huuropbrengsten verantwoord werden en sinds 1565 uit de opeenvolgende transporten en kadastrale gegevens. Het blijkt daarnaast ook uit het feit dat het oude complex op 10 januari door de executeurs-testamentair van Van Zenden werd overgedragen aan Marij Aarntsd. Van Eerde, weduwe van Evert de Ridder. Het werd toen omschreven als *'een huijsinghe ende hofstede, van voeren tot afteren, mit allen hoeren toebehoeren, alsoe die gelegen is in Jherusalems steghe, daer mejster Christaen van Senden voirscreven nacomelinghe mitter huijsinghe mejster Christiaen voirscreven eertijts doen timmeren heeft noertwert, Wijnsens steghe suijtwert ende Jherusalems steghe voirscreven westwert naestgelegen sijn, behoudelicken Margariet van Overhagen hoer lijftochte aende camer aende voirscreven huijsinghe mede behoerende, gelegen opten hoeck van Wijnsens steghe voirscreven'*. Wijnsens steghe of Winsensteeg is, zoals al gezegd, de toenmalige benaming van de Herenstraat. De noordelijke belending, Jeruzalemstraat 8-10, werd hier dus aangeduid als het huis dat *'meijster Christiaen voirscreven eertijts doen timmeren heeft'*, aldus de Bruijn.

In zijn testament van 7 november 1528 zegt Zenden dat hij zijn nieuwe huis toen net (*'denovo'*) had gebouwd. Volgens de Bruijn bouwt iemand een nieuw huis meestal met de bedoeling er zelf in te gaan wonen, zeker als het om zo'n aanzienlijk huis gaat. Echter, toen Christiaan van Zenden zijn laatste wilsbeschikking opstelde woonde hij nog in zijn oude huis. Hieruit leidt De Bruijn af, dat het nieuwe huis

op dat moment nog niet helemaal klaar was. Hij concludeert hieruit dat de eerste bouwfase van Jeruzalemstraat 8-10 dateert van 1528 of kort daarvoor. Hiermee schat hij het huis dus ruim een halve eeuw jonger dan Klück deed.

6. De plaats van het huis binnen zijn omgeving

Uit gegevens in het archief van het kapittel van Oudmunster blijkt, aldus De Bruin, dat op de plaats waar het huis staat oorspronkelijk sprake was van een hofstede die zich vanaf de Herenstraat uitstrekte in noordwestelijke richting. De Herenstraat is in 1338 aangelegd op grond van het kapittel, dat toen een aantal hofsteden bezat aan de oostzijde van de Oudelle, wat later de Nieuwegracht zou gaan worden. Het kapittel oefende in dat gebied de lagere rechtspraak uit. De hofstede werd, samen met andere hofsteden uitgegeven in erfpacht. Met betrekking tot de hofstede waar het hier om gaat bevat het archief een omvangrijke stadsoorkonde van 30 april 1450, waarin vele oudere akten over dit perceel zijn opgenomen. In de oudste hiervan, daterend van 14 mei 1388, spreekt het kapittel over *'een hofstede – inder nyeuwerstege diemen gaet uuter Oudellen toter stat muere waerts, in onsen gherechte, tusschen onsen hofsteden aan beyden zyden die joncfrou Geertrude Wolf Wolfs soon dochter van Jutfaes aen die oistside ende Johans Ruysssen erfnamen aen die westside nu ter tyt van ons in pachten hebben'*. Het is duidelijk dat hier met de 'nyeuwerstege' de Herenstraat is bedoeld. In 1394 blijken op deze hofstede een huis en een kamer te hebben gestaan. Het complex werd in 1450 overgedragen aan mr. Pieter Hasert, vicaris in de Dom. Als belendingen werden toen vermeld oostwaarts *'Johans weduwe van de Meer ende westwaert die Nyeuwe steghe'*. Deze nieuwe steeg, waarmee duidelijk de Jeruzalemstraat wordt bedoeld, moet dus worden onderscheiden van die van 1388 waarmee de Herenstraat bedoeld was.

Aan de oorkonde van 30 april 1450 is een schepenoorkonde van 1 maart 1492 bevestigd, waarin het perceel wordt omschreven als *'die huysinge ende hofstede mit allen zynen toebehoren, alsoe die gelegen is opten hoeck van Gaesbeeck steghe -, dair boven ther stadt mueren wert haeren Braem van Leeuwenberch, canonick then Doem vtUtrecht, ende Gaesbeecksteghe beneden naastgelegten zijn'*. Zoals al vermeld werd de Jeruzalemstraat vroeger Gaesbeeksteeg genoemd.

Uit een aan beide oorkonden vastgehechte schepenoorkonde van 9 november 1498 blijkt vervolgens dat op deze datum Klaas Lambertsz., oud-kanunnik van Sint-Pieter en toen carthuiser bij Geertruidenberg, *'die huysinge en hofstede gelegen opten zuutoesten hoeck van ende inde Gaesbeeck stege bynnen Utrecht'* heeft overgedragen aan *'meyster Cristiaen van Senden, doctoer in medicijnen, canonick Oudemunster tUtrecht'*.

Dit is de Van Senden die in of kort voor 1528 Jeru-

Een beeld van de kelder.

zalemstraat 8-10 liet bouwen. Zijn oude huis werd eerst tot 1535 verhuurd aan de vrouw van Van Gaesbeeck en daarna aan de Domkanunnik Johan van der Veen. In 1538 werd het door de uitvoerders van zijn testament verkocht aan Marij Aerntsdr. van Eede, weduwe van Evert de Ridder. In de overdrachtsakte van 10 januari van dat jaar werd het complex omschreven als *'een huysinge ende hofstede, van voeren tot afteren, mit allen hoeren toebehoeren, alsoe die gelegen is in Jherusalemstege, daer meijster Cristiaen voirscreven westwert naastgelegen sijn, behoudelicken Margriet van Overhagen hoer lijftochte aende camer aende voirscreven huysinge mede behoerende, gelegen opten hoek van Wijsens stege voirscreven'*.

Op 12 augustus 1550 droeg het Jeruzalemklooster een huis en erf in de Jeruzalemstraat over aan domproost Cornelis van Mierop, waarbij als noordwestelijke belending werd genoemd het perceel van de erfgenamen van Dirk van Aenholt en als zuidoostelijke belending *'die heeren van Oudemunster'*. Dirk van Aenholt, vicaris van Oudemunster, was eigenaar van het perceel op de noordoosthoek van de Jeruzalemstraat, zoals blijkt uit zijn testament van 11 september 1548. Zodoende kunnen we vaststellen, dat omstreeks 1528, toen Jeruzalemstraat 8-10 werd gebouwd, van noord naar zuid de volgende panden in deze straat stonden:

- 1- Het huis van Dirk van Aenholt (op de hoek van de Kromme Nieuwe Gracht)
- 2- Een huis van het Jeruzalemklooster, dat op 12 augustus 1550 aan Cornelis van Mierop werd overgedragen (Jeruzalemstraat 4)
- 3- Het nieuwe huis van Cristiaen van Zenden (Jeruzalemstraat 8-10)
- 4- Het oude huis dat de executeurs-testamentair van Van Zenden op 10 januari 1538 overdroegen aan Marij Aerntsdr. Van Eede, weduwe van Evert de ridder, met de kamer waarvan Margariet van Overhagen het vruchtgebruik bezat (op de hoek van de Jeruzalemstraat en de Herenstraat).

7. Discussie over oorspronkelijke bouwjaar afgerond?

In 1988 komt Klück terug op de discussie over het bouwjaar. Hij geeft om te beginnen aan, dat er geen mooier voorbeeld denkbaar is van tegengestelde interpretaties en dateringen waartoe een bouwhistoricus en de (papieren) historicus op basis van hun bronnen kunnen komen. Enerzijds is er het gebouw met zijn letterlijk harde kenmerken die veelal slechts per periode, vaak een eeuw, zijn te rangschikken. Anderzijds zijn er de goed gedateerde schriftelijke bronnen die echter in hun omschrijvingen vaak te summier of voor meer dan één uitleg vatbaar zijn. Door middel van een derde methode, namelijk die van de dendrochronologie (dat is het dateren aan de hand van jaarringen van hout) is volgens hem vastgesteld, dat de traptoren omstreeks 1575 werd gebouwd, hetgeen nog past binnen de bouwhistorisch gefundeerde periode.

Zijn eerdere datering was gedaan op basis van vooral de kenmerken van het metselwerk. Ook het duidelijke architectonische element van de achtergevel, te weten de vroegere ingang met korfboognis, bood op dit gebied een houvast. Zo'n ingang komt vanaf het midden en het laatste kwart van de vijftiende eeuw geregeld voor, hetgeen ook geldt voor de topgevels. Andere voorbeelden hiervan zijn de Spaarndammerpoort in Haarlem, de Lieve-Vrouwetoren in Amersfoort, de kerktorens van Eemnes-buiten en Hilvarenbeek en de Lebuïneskerk in Deventer. Klück schrijft vervolgens dat er sprake is van één concept van een L-vormig huis en van een periodeverschil van minimaal tien jaar tussen de beide vleugels. Daarvan is volgens hem de laatste voltooid nog voor de dood van Christiaan van Zenden, terwijl de bouw van de langs de straat gelegen vleugel kort na de verwerving van het perceel door Van Zenden in 1498 moet zijn begonnen. Hierover zou een dendrochronologische datering van de spanten definitief uitsluitsel kunnen geven. In 2013 verwijst De Bruijn in een artikel op zijn website naar de resultaten van zo'n onderzoek, dat in 1990 door bouwhistoricus Dirk de Vries werd uitgevoerd. Die schreef: *“De monsters genomen uit spant nummer 1 van het voorhuis bevatten geen volledig spinthout, zodat de datering voor het vellen van het hout valt in 1525 met een variabele van plus of min vijf jaren.”* En dus concludeert De Bruijn, dat zijn datering in of kort voor 1528 achteraf perfect overeenkomt met deze uitkomst. Omdat zich eerder in Amsterdam al vergelijkbare situaties hebben voorgedaan, sluit hij niet uit, dat in beide steden een deel van de op bouwkundige gronden gedane dateringen van middeleeuwse huizen te oud is uitgevallen.

Tja, het is op zichzelf natuurlijk erg interessant om te zien hoe men vanuit verschillende wetenschappelijke richtingen tot niet geheel parallel lopende conclusies kan komen. In dit geval gaat het in beide gevallen om zeer gerespecteerde deskundigen die beiden in Utrecht een grote staat van dienst hebben opgebouwd. Dus wie er uiteindelijk gelijk heeft, laten wij hier graag ter beoordeling aan wie daar behoefte aan heeft.

8. Veranderingen en restauraties

Nadat het huis in 1561 was verkocht aan kanunnik Adelbert van Nijenburg veranderde het aanzien van de binnenplaats. De traptoren werd verbouwd en de diepe vleugel kreeg een aanbouw op het erf ten koste van een van zijn vensters. De gevels waren oorspronkelijk uitgevoerd in schoon metselwerk, maar werden toen rood geverfd. Rond 1800 kreeg de traptoren een ingang in de rechtergevel. De vensters van de diepe vleugel werden op de verdieping door empirevensters vervangen; het op de begane grond resterende venster door tuindeuren. Er werd een aantal doorgangen gemaakt, op de verdieping werd de binnenmuur tussen de beide vleugels over de volle breedte weggebroken, en de gevel werd wit gekalkt met een

zwarte spatrand. Later in die eeuw werden op de begane grond halverwege de lange muren diepe, halfronde nissen gemaakt, waarvoor het metselwerk tot aan de buitenzijde werd vernieuwd. De westelijke nis was bedoeld voor een kolomkachel. In deze tijd moet de gehele begane grond één grote ruimte zijn geweest.

Het pand heeft in de loop der tijd allerlei functies gehad. Waren het eerst de kanunniken, daarna woonden er ook andere personen, zoals een landmeter en een baron. Tijdens de industriële revolutie in de negentiende eeuw was er een tapijtwinkel in gevestigd en in 1883 werd het pand verbouwd voor drukkerij Den Boer die eerst alleen in het rechterdeel zat. Als P. den Boer en Zoon was de drukkerij, waar onder andere het bekende studentenblad *Vox Studiosorum* werd gedrukt, namelijk uitgegroeid tot een groot bedrijf. Vermoedelijk werd toen ook de lage aanbouw rechts, de voormalige stal, met een verdieping verhoogd en opgenomen in één brede, met blokverdeling gepleisterde lijstgevel die ook Jeruzalemstraat 12 omvatte. De forse verbouwing, waarbij de tuin grotendeels werd overkapt, bracht grote schade toe aan de achterzijde van de hoofd vleugel doordat deze bijna volledig werd doorgebroken. De constructie van het pand moest toen met ijzeren stangen en balken worden versterkt om het doorzakken van de verdiepingvloeren onder het gewicht van zetmachines te voorkomen.

Het dak van de drukkerij boven wat nu de tuin is

De drukkerij eind jaren dertig

Op 12 maart 1999 ontving het UMF een brief van de heer G. Ponsen uit Bithoven. Daarin vertelt hij, dat hij eind jaren dertig in dienst kwam van Drukkerij P. den Boer in de functie van corrector voor de Universiteit van Utrecht. Hij corrigeerde daar tientallen dissertaties en vele edities van de studentenbladen *Sol Justitae Illustrata Nos* en *Vox Studiosorum*. Boven de toenmalige ingang van het pand bevond zich de gouden zon (het symbool van de universiteit) als teken dat het bedrijf leverancier was. Bij de drukkerij behoorde toen ook Jeruzalemstraat 12, waartoe ook de personeelsingang zat en waar het papier en de drukinkt steeds werden afgeleverd. Bij de ingang bevond zich de directiekamer, met daarachter een wachtruimte en daarachter weer een kantoor. In de drukkerij stonden een grote cilinder drukpers en twee kleine degelpersen, alsmede een papiersnijmachine.

Midden in deze ruimte was een ijzeren draaitrap naar boven, waar de zetmachines stonden. Daar was het altijd bloedheet doordat het lood voor het zetsel steeds waterdun moest zijn. Vanuit deze kleine ruimte kwam men in de handzetterij terecht. Ook daar was weer een trap waarmee men naar beneden kon naar een ruimte waar een grote degelpers stond. Tevens vertelt de heer Ponsen in zijn brief, dat naast de drukkerij een klein huisje stond waarin zich beneden een houtdraaijer bevond.

Daarboven woonde een echtpaar met één dochter die later is getrouwd met deze houtdraaijer. Aan de overkant van de toenmalige steeg zat nog een

drukkerij (Van Rossum) en in een groot daarnaast gelegen huis woonde een smid. Tussen drukkerij Den Boer en de Herenstraat, zat de drankfabriek Pieneman en verderop zat nog een kruidenierszaak.

Kort na deze brief werd de heer Ponsen in de gelegenheid gesteld om het pand nog eens van binnen te bekijken. Hij sprak er toen zijn verbazing over uit, dat er mensen woonden, want volgens hem "was het pand eind jaren dertig al rijp voor de sloop". Hij was verrukt over de bouwkundige staat waarin het pand zich na al die jaren bevond. In dit verband benadrukte hij in een tweede brief, die hij kort hierna schreef, het grote belang van het werk van het UMF.

Hij miste echter de ijzeren trap die vroeger leidde naar de zetterij op de eerste verdieping, een route die hij als corrector veelvuldig aflegde. De oorspronkelijke plek ervan was echter niet te achterhalen. Deze trap kon zich ook niet in het 'tuingedeelte' van de drukkerij hebben bevonden, want dat bestond uit de begane grond met een plat dak.

Hoe het de drukkerij verging

De drukkerij van P. den Boer vestigde zich rond de vorige eeuwswisseling in de Jeruzalemstraat. Behalve aan de universiteit leverde men ook aan de provincie en de gemeente Utrecht en aan tal van andere plaatselijke en regionale opdrachtgevers. Begin 1969 kon men een geheel nieuw pand op het Kanalen-eiland aan de Vrieslantlaan 14 betrekken. Ook in 1969 werd drukkerij Cuperus uit De Bilt overgenomen en sinds 1970 werken deze samengevoegde bedrijven onder de naam Drukkerij en Uitgeverij De Boer-Cuperus NV.

Bij een brand in de eerste helft van de twintigste eeuw ging de kap, samen met de eronder gelegen balklaag, van het rechter gedeelte van de dwarse vleugel verloren. Deze kap werd als plat dak met een voor- en achterschild hersteld.

9. Het UMF wordt eigenaar en begint met restaureren

Nadat drukkerij Den Boer in 1969 was vertrokken naar Kanaleneiland kreeg het pand weer een woonfunctie en woonden er verscheidene huurders. Nummer 8 werd bij akte van 16 juli 1969 door Wijnand Thoomes gekocht van N.V. Drukkerij en Uitgeversmaatschappij F. de Boer. Thoomes was destijds secretaris/penningmeester van het UMF. Nummer 10 werd van dezelfde drukkerij gekocht door Albertus Pos en A.G. Stuyvenberg, aannemers te de Bilt. Deze beide eigenaren waren kort daarna bereid hun deel aan het UMF te verkopen. In januari 1973 machtigde de gemeente het UMF voor de aankoop tegen een totaalbedrag van f115.000,- (f40.000,- voor nummer 8 en f75.000,- voor nummer 10). Zodoende zat dezelfde Thoomes op 28 februari 1973 in een dubbelrol bij de notaris aan tafel, namelijk als verkoper én als koper van de beide panden namens het UMF.

Het UMF begon meteen met de voorbereidingen van een grondige restauratie. Bij een vooronderzoek dat de eigenaren in 1969 hadden laten uitvoeren, waren de gevels van hun pleisterlaag ontdaan. Daarbij werden onder meer de dichtgezette vensteropeningen van de oorspronkelijke kruiskozijnen in de voorgevel teruggevonden. Deze ontleistering werd echter nogal ruw uitgevoerd waardoor de bakstenen werden beschadigd.

Als architect werd J.C. Meulenbelt in de arm genomen. Die diende medio 1973 een begroting in en leverde het bestek aan. In juli reageerde prof.dr. C.L. Temminck Groll, destijds bestuurslid van het UMF, hier echter heftig tegen. Volgens hem waren veel elementen – afgezet tegen hoe het er rond 1500 zou hebben uitgezien

– onhistorisch, terwijl intern veel elementen weliswaar historisch aandeden (bijvoorbeeld binnendeuren, vloeren, nissen en schouwen), maar voorheen anders waren. Hij verzocht met klem om het voorliggende plan niet uit te voeren, omdat het effect van namaak-antiek er heel dik op zou liggen. Hij stelde voor om de aanpak te volgen zoals was toegepast bij de Muurhuizen in Amersfoort. Dit hield in, dat men datgene waarvan men in historische zin werkelijk zeker was aanvulde en latere wijzigingen accepteerde al naar hun bruikbaarheid. Dit procedé zou volgens hem veel goedkoper zijn en een geloofwaardig resultaat opleveren. Aanvullend hierop verwees Temminck Groll een dag later naar de eerdere restauratie van 't Hoogt/Slachtstraat, waarover hij helemaal niet te spreken was. Hij gaf aan dat hij niet een tweede keer bestuurlijk betrokken wilde zijn bij een dergelijke restauratie.

Uit overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg werd duidelijk, dat het rijk voor 1973 nog maar f80.000,- subsidie (van de in totaal toegezegde f200.000,-) beschikbaar had en dat dit bedrag eventueel kon worden overgeheveld naar 1974. Het andere deel zou dan pas in 1976 beschikbaar komen. Hierna besloot de gemeente Utrecht (die eenzelfde subsidiebedrag beschikbaar had gesteld) deze lijn te volgen. (Het besluit van de rijksoverheid zou later worden gewijzigd in twee keer f100.000,- in 1975 en 1977). Qua aanpak koos de Rijksdienst voor een zo eenvoudig mogelijke opzet. In nummer 10 wide

men graag de trap en wc verplaatsen naar de zuidgevel. Men stemde wel in met het aanbrengen van een toegang tot nummer 8 ter plaatse van de natuurstenen boog, waarbij het niveauverschil door enkele treden binnenshuis zou worden overwonnen. Men was echter huiverig ten aanzien van het aanbrengen van kruisvensters en dacht eerder aan schuiframen. Temminck Groll stemde in met het principe van soberheid. Hij was echter huiverig ten aanzien van het aanbrengen van een toegang ter plaatse van de natuurstenen boog. Hij liet die boog liever uitsluitend als spoor zitten. Bezwaren had hij tegen schuiframen in de achttiende-eeuwse stijl, omdat hiertoe geen enkele historische aanwijzing zou bestaan. Volgens hem verdiende het empire-raam met brede middenstijl de voorkeur. In januari 1974 werd besloten om per 1 mei 1974 met de uitvoering van de restauratie te beginnen.

Vermoedelijk zou het UMF ook Jeruzalemstraat 12 gaan kopen. Dit was een negentiende-eeuwse extra vleugel in het zuiden waarin een werkplaats is ingericht. Er moest hierdoor rekening worden gehouden met sloop van dit pand. In april leverde architect Meulenbelt het bestek aan voor de restauratie van de nummers 8 en 10 en in juni aanvaardde hij de opdracht voor een partiële verbouwing die met name de kap van de beide panden betrof. Bouwbedrijf Stuyvenberg, hetzelfde bedrijf dat in het pand op nummer 12 een werkplaats had, voerde het werk uit. Dit verliep niet zonder slag of stoot, want in februari 1975 barricadeerden bewoners van de Jeruzalemstraat de straat met bakstenen om te protesteren tegen de overlast en tegen de lange duur van het werk. Ook de huurders van het pand klaagden. Zij hadden een waslijst aan klachten: veel

stof, veel lawaai, weinig privacy, minder daglicht vanwege de stellages, kapotte ramen en hogere stookkosten. Ook klaagden ze over veel wateroverlast. Dit laatste was een lastig probleem. De verbouwing had veel vertraging opgelopen door overvloedige regenval. Het UMF gaf aan, dat de overlast zonder al die regen minder zou zijn geweest. Om aan de klachten tegemoet te komen sprak het UMF met de huurders van de bovenetages een tijdelijke huuraanpassing af. Eind mei 1975 was de eerste fase van de restauratie gereed.

10. De tweede restauratiefase

Ook de verdere voortgang van de restauratie liep door een aantal factoren vertraging op. Er bestond nog geen overeenstemming over het wel of niet handhaven van de bestaande negentiende-eeuwse raamkozijnen. Nader overleg tussen het UMF, de architect en de Rijksdienst leek nodig, aangevuld met eventueel deskundig advies van prof. Temminck Groll. Daarnaast zou voor een volledige uitvoering van de restauratie de sloop van de achter het huis in de tuin gelegen timmerwerkplaats van Bouwbedrijf Stuyvenberg nodig zijn. Pas daarna zou de achtergevel kunnen worden voltooid en de kelders hersteld. Verder was nadere besluitvorming nodig over de bestemming van het huis. Nadat eerst was uitgegaan van een splitsing in twee grote (dure) woonhuizen pleitten de bewoners nu voor het handhaven van de verdeling in appartementen voor één- of tweepersoons huishoudens. Tot slot zou het nodig zijn om in de wirwar van allerlei veranderingen eerst uit te zoeken wat de beste mogelijkheden voor subsidie waren. In 1979 besloot het UMF-bestuur om met betrekking tot al deze punten initiatieven te nemen. Ook zou met de bewoners worden overlegd over hun voorstel om te komen tot een andere indeling. Als tot appartementen wou worden besloten, zou de architect een nieuw restauratieplan moeten opstellen.

Personeelswoning

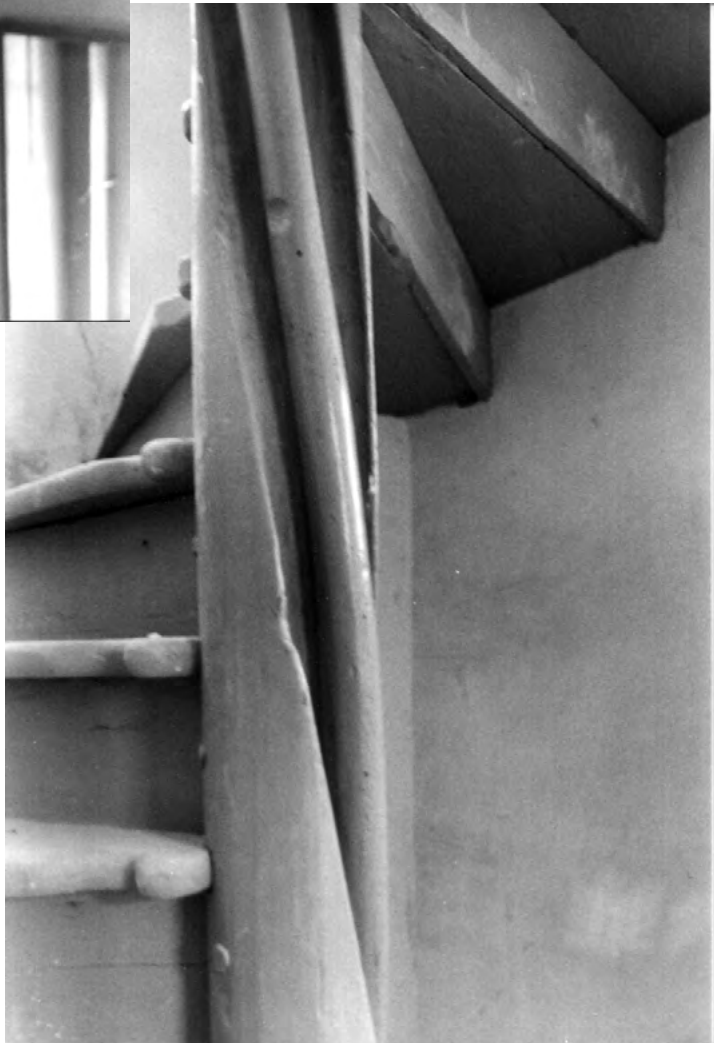
Aan de hofzijde van de aanbouw aan de hoofd vleugel werden resten gevonden van een brede poort, terwijl aan de straatzijde geen tekenen van een doorgang te zien zijn. Dus moet daar een stalling hebben gezeten. Vanuit deze stal leidde een trap naar de verdieping die als (personeels)woning diende. In die woning zat een haard, een kloostervenster in de westmuur en vermoedelijk ook eentje in de oostmuur.

In 1983 zegde Bouwbedrijf Stuyvenberg de huur van de werkplaats op per 1 september, omdat het bedrijf zou gaan verhuizen naar de Lange Nieuwstraat. Hierdoor werd het mogelijk de verdere restauratie ter hand te nemen. Het nieuwe plan omvatte – naast de restauratie van de gevels de in- en uitwendige restauratie van de traptoren met de daarin aanwezige spiltrap, het slopen van een begin twintigste eeuw aangebrachte tweede trap in het huis, het opnieuw aanbrengen van twee in het verleden verwijderde bouwmuren en het slopen van de werkplaats met daarna het gedeeltelijk bestraten en gedeeltelijk met grond aanvullen van de binnenplaats.

Uitgangspunt hierbij was de consolidatie van de bestaande toestand. Kozijnen en ramen zouden alleen worden vernieuwd waar vervanging wegens vergaande slijtage noodzakelijk was. Het idee om de bestaande voorgevel op de een of andere manier te reconstrueren naar de weer zichtbaar geworden middeleeuwse gevelindeling werd om zowel financiële als architectuurhistorische redenen verworpen. Ook werd het idee losgelaten om op oorspronkelijk middeleeuwse wijze een dunne rode pleisterlaag aan te brengen met schijnvoegen. Gekozen werd voor het alleen maar opnieuw invoegen van het middeleeuwse metselwerk. Uiteindelijk werden tien kozijnen vervangen door grenenhouten kozijnen met empire schuiframen. Ook werd de oude ingang in de spitsboog niet hersteld, maar werd de bestaande ingang in een portiek verbeterd. Het was een behoorlijke teleurstelling, dat voor

*De spiltrap in de traptoren.
Links: de peervormige bekroning,
onder: de in de spil gehakte handgreep en de oortjes
aan de treden.*

Tralievenster met vouwluik

dit laatste geen subsidie beschikbaar werd gesteld. Voor het inwendige van het huis ging het plan nu uit van een terugkeer naar de zeven appartementen.

De voorbereiding liep echter opnieuw weer vertraging op. Desondanks ging aannemer Stuyvenberg voor eigen risico over tot het slopen van de overkapping van de binnenplaats en het ontleisteren van de achtergevels. En toen in juni 1984 het Ministerie van WVC de subsidie toezegde, eiste B&W van Utrecht eerst een nader bouwtechnisch en bouwhistorisch onderzoek. Bart Klück, die dit onderzoek voor rekening van de gemeente uitvoerde, deed hierbij veel nieuwe ontdekkingen. Zo kwamen in de achtergevel de dichtgemetselde openingen van de kruisvensters (die daar tot in de negentiende eeuw aanwezig waren) tevoorschijn.

Ook werd in deze fase ontdekt, dat de steunbeer tegen de noordelijke zijgevel oorspronkelijk diende als (hangend) privaat, waarschijnlijk de enige in Utrecht overgebleven stenen middeleeuwse plee-uitbouw. Hij was afgedekt met een lessenaarsdakje, rustend op een muurplaatje dat door T-vormig eindigende ankers werd vastgehouden. In de zijwanden waren op ooghoogte kleine venstertjes aangebracht voor de ventilatie. Het herstel hiervan verliep niet zonder problemen, doordat de drukkerij er een zware brandkluis in had geplaatst, waarvoor een deel van het metselwerk van de wanden was weggehaakt. Deze kluis moest er uiteraard eerst weer uit om het privaat weer voldoende stevig te kunnen maken. Overigens is op de begane grond met eenzelfde steen een strook in de muur dichtgemet-

Tijdens de restauratiewerkzaamheden was de gehele zijwand van de diepe vleugel zichtbaar. Hier is links de hangplee in de uitbouw goed zichtbaar. Vanaf de straat is dit nu niet meer het geval.

seld. Mogelijk zat hier (bij de keuken) ook een plee. Vanwege de nieuwe bevindingen werden de plannen aangepast. Deze waren hierdoor pas eind 1984 gereed. Pas in februari 1985 kwam er geld over de brug. Door al deze ontwikkelingen kon men pas in juni 1985 echt met het werk beginnen. Toch zat het ook toen eerst nog weer tegen. Door aangrenzende nieuwbouw aan de noordzijde kon daar niet worden gesteigerd, waardoor het werk toch weer traag op gang kwam. Maar eind 1985 was het werk aan de voorgevel in elk geval gaande en konden er nieuwe ramen en kozijnen worden geplaatst. Met de bewoners werd overleg gevoerd over de inrichting van de nieuw aan te leggen tuin en over hun wensen ten aanzien van de inrichting van de appartementen.

Als prioriteiten kwamen hierbij naar voren: interne geluidsisolatie, ventilatie in de keukens, vochtproblemen in de kelders, brandpreventie en uitbreiding van de sanitaire voorzieningen. In 1986 kwam het plan van aanpak gereed voor het geheel vernieuwen van de elektra, de waterleiding, de riolering en het gas. In 1986 werd de restauratie van de gevels en de traptoren zo goed als afgerond. In de oostelijke achtergevel, waar voordien alleen op de verdieping een raam en een deur zaten, werden op de oorspronkelijke plaatsen vijf kruiskozijnen gerealiseerd.

Dankzij een gift van de Belgische Verzekeringsmaatschappij van 1830 en een gift van de heer Ir. K.P.G. Spruit voor het aanbrengen van een lantaarn in het bovenlicht, werd een nieuwe ingangspartij toch ook nog gerealiseerd. In 1987 werd als derde fase het interieur gerestaureerd en heringericht. Het huis bevat nu zes volledige appartementen die in overleg met de bewoners grondig zijn heringericht door aannemersbedrijf D. van Zoelen. In mei 1987 was dit alles gereed. Op 29 mei werd het pand opgeleverd en op 30 mei werd een open dag georganiseerd die druk werd bezocht.

De meest opmerkelijke wijzigingen bij de restauratie zijn het verdwijnen van de pleisterlagen waaronder het huis schuiling, de nieuwe voordeur met de lantaarn en de reconstructie in een eenvoudige vorm van vijf kruiskozijnen in de achtergevel.

Nog steeds is in en aan het huis

veel oorspronkelijks aanwezig. Voorbeelden zijn:

- De kelders met gedeeltelijk een tonggewelf en gedeeltelijk troggewelven, rustend op gordelbogen;
- De traptoren met eiken kozijntjes, spiltrap en voegwerk;
- Het (helaas niet zichtbare) hangprivaat tegen de noordgevel (waarin de drukkerij zijn safe had geplaatst) en
- Restanten van de oorspronkelijke ingang in de voorgevel.

11. Weer brand

In de nieuwjaarsnacht van 1992 ontstond opnieuw brand in de kap van het huis. De oorzaak was een vuurpijl die onder de pannen was geschoten. Dit kon gebeuren doordat het dak was bedekt met Oud-Hollandse dakpannen die er om bekend staan dat ze niet allemaal direct sluitend zijn, mede doordat de fabricage niet via een gelijkmatig uitgevoerde mal maar veelal handmatig verloopt, waardoor ze in uitvoering kunnen verschillen. De zojuist in de smalle straat afgeschoten vuurpijl bleef uitgerekend hangen in zo'n kleine opening. Daar verspreidde het vuur zich naar het dakbeschot van houten planken. De bewoners van de bovenste etage waren afwezig. De aanwezige anderen hebben nog getracht om met de aanwezige brandblussers het vuur te blussen, maar dat mislukte. Bij daglicht bleek de schade groot (het Utrechts Nieuwsblad sprak de volgende dag van een schade van een half miljoen gulden, maar later bleek het te gaan om in totaal 180.000 gulden). Een deel van de kap boven de ingang bleek verwoest, de beide zolderappartementen waren sterk aangetast en door het hele huis was er in meer of mindere mate sprake van roet- en/of waterschade en schade aan de inboedel. De appartementen waren onbewoonbaar, ook al doordat gas- en elektriciteitsleidingen moesten worden afgesloten.

Je hoorde doorlopend harde knallen

Margriet Jansen bewoonde van 1989 tot 1999 het appartement op de eerste etage van de vleugel aan de straatkant. Ze vertelt, dat in de nieuwjaarsnacht van 1991/1992 een vuurpijl onder het dak was geschoten. Gelukkig zagen de overburen vlammen onder het dak vandaan komen. Zij belden meteen de brandweer en waarschuwden de bewoners, die tot dan toe nog niets in de gaten hadden. De brandweer kon echter niet goed bij het pand komen doordat er in de straat een auto (illegaal) geparkeerd stond. Daardoor ontstond er vertraging in het bluswerk met alle gevolgen van dien.

"Ik was zelf die nacht niet thuis", vertelt Margriet. "Ik had elders een vrolijke oud en nieuw doorgebracht. Dus kwam ik op nieuwjaarsdag rond 17.00 uur bekaf thuis met een zak patat en een kaassoufflé. Het was al donker en nergens in huis brandde licht. Wel lagen er allemaal dakpannen op straat. Ik deed de voordeur open en stapte meteen in een plas water. Het licht bleek niet te werken. Natuurlijk vroeg ik me geschrokken af wat er was gebeurd. Ik ging toen maar naar de overburen en hoorde daar het hele verhaal."

Ze belde haar broer, een timmerman, en samen met hem ging ze haar woning binnen om de situatie te bezien. "Ik was blij dat hij erbij was, want doorlopend hoorden we harde knallen. Als ik alleen was geweest zou ik dat doodeng hebben gevonden, maar mijn broer wist me meteen gerust te stellen en legde uit dat dit het gevolg was van werkend hout."

Het bleek dat een groot deel van het dak was afgebrand. De eerste etage, waar Margriet woonde, had alleen last van water- en roetschade: "Ik had veel schade aan boeken en kleding, maar de computer had de brandweer na het blussen afgedekt en deed het nog, evenals de video."

Ze woonde drie maanden elders en kon toen haar appartement weer betrekken: "De kamer was toen prachtig opgeknapt," zegt ze, "geheel in stijl. Ik bewoonde ook de eerste etage van de aanbouw, het oude koetshuis. Daar had ik een keuken. Dat gedeelte van het appartement had echter een zes meter hoge nok en was qua oppervlakte veel te groot voor alleen een keuken. Daarom stelde ik aan het UMF voor om er een wand en een vloer in aan te brengen, zodat ik er een slaapkamer en een zolder bij had. Dat vond men een goed idee. De muur is gemaakt van draadglas waardoor de slaapkamer ook daglicht had. Een prima oplossing wat mij betreft."

Hoe heeft ze in algemene zin deze periode ervaren? "Ik heb er een positief gevoel bij. Alleen duurde het opknappen wel lang. Positief was in elk geval dat het UMF ermee akkoord ging om het donkergroene plafond in een iets lichtere kleur over te schilderen. En verder was het wonen natuurlijk fijn op zo'n mooie locatie. We hadden als bewoners leuke onderlinge contacten en dat gold ook voor de overburen. Alleen was de gehorigheid enorm. Mijn benedenbuurvrouw had hierdoor veel last van mij. Ik had meer geluk, want mijn bovenbuurman was weinig thuis. Het appartement had een gaskachel, zo'n mooie die vroeger in scholen stonden. De bovenplaat kon zo heet worden dat je erop zou kunnen koken. De vorige bewoner had een elektrische ontstekings aangebracht, zodat ik de gaskachel niet steeds met lucifers aan hoefde te maken. Heel gemakkelijk."

Het bolkozijn in de traptoren.

De hangplee tegen de noordmuur.

Op zolder.

12. De eigenaren

Zoals gemeld verkocht het kapittel van Oudmunster op 20 december 1561 het huis aan mr. Adelbert van Nijenborch, kanunnik van dit kapittel. Het transport vond pas plaats op 18 april 1565. Hierna volgde een lange rij van eigenaren. Met dank aan het onderzoek door mr. M. de Bruin vermelden we hieronder een overzicht:

Oude eigenaren	Transacties		Nieuwe eigenaren
De erfgenamen van Adelbert van Egmont van den Nijenborch, kanunnik en scholaster van Oudmunster	transport	13 februari 1611	Mechtelt en Maria Jans de Bruyn
Mechtelt en Maria Jans de Bruyn	transport	14 april 1612	mr. Peter Aerntz. Van Naerden, advocaat voor het Hof van Utrecht
Mr. Peter van Naerden, advocaat voor het Hof van Utrecht	transport	13 dec. 1636	Ernst Schriek
Geertruyd Schriek, weduwe van Diderich van der Wielen	schenking registratie	21 jan. 1696 24 juni 1698	de kinderen van haar zoon Cornelis van der Wielen, gehuwd met Petronella Maria van Heurn
De kinderen van Cornelis van der Wielen en Petronella Maria van Heurn	transport	29 maart 1714	Anthony van Schuylenburgh, kanunnik van Oudmunster
De erfgenamen van Anthony van Schuylenburgh, kanunnik van Oudmunster	transport	14 april 1731	Johan Hersant, gezworen landmeter
Mr. Hendrick Tingbergen en Elisabeth Maria Hersant, erfgename van Jan Hersant	verkoop transport	21 okt. 1768 30 nov. 1768	Gerard Maximiliaan baron Taets van Amerongen, heer van Dijll, Renswoude etc.
De erfgenamen van Gerard Maximiliaan Taets van Amerongen	publieke verkoop transport	16 april 1808 15 juni 1808	Everard Kol, kanunnik
Everard Kol	verkoop transport	30 sept. 1808 30 dec. 1808	Wernardus van Schoonhoven
Warnard van Schoonhoven, banketbakker, wonende Oudkerkhof (F67)	gedwongen publieke verkoop	8 april 1813	Hendrik Wilhelm Neunabel, muzikant, wonende Vuilesloot (G415)

In 1832, bij de invoering van het kadaster, werd Jeruzalemstraat 8-10 omschreven als *'huis en erf'* met een oppervlakte van 410 m². Het stond toen op naam van Hendrik Willem Neunabel, gepensioneerd militair te Utrecht.

Op 16 april 1839 schonk Neunabel, toen wonende in de Jeruzalemsteeg, 'de helft in eene huizinge, erve en grond met een poort in de Jeruzalemsteeg uitkomende' aan zijn zoon Johan Michiel Neunabel, 'muzijkmeester', wonende in de Korte Jans-

straat. De andere helft behoorde hem al toe als enige zoon en erfgenaam van zijn moeder, Berendina Morre, overleden in Utrecht. Voorwaarde voor de schenking was onder meer dat de begiftigde aan de schenker zijn leven lang jaarlijks driehonderd gulden zou betalen, geldend als het vruchtgebruik dat de schenker zich voorbehield. Partijen verklaarden dat het goed 4600 gulden waard was, zodat de schenking 2300 gulden bedroeg.

Op 1 februari 1854 verkochten en transporteerden Johan Michel Neunabel en zijn twee meerderjarige kinderen Anna Berendina Elisabeth en Wilhelmina Frederika Cornelia Neunabel, als mede-erfganamen van hun moeder, Anna Geertruida Schagen, allen wonende in de Zonstraat (G484), aan Jean Louis Bernhardi, tapijtfabrikant, de *'huizinge'* voor *f*4350. De koper woonde toen in het huis. Een voorwaarde was dat, mocht de koper in kelders of muren of in enig gedeelte van de huizinge iets vinden, *'hetzij geldspeciën of eenige kostbaarheden'*, hij daarvan de helft zou afstaan aan de verkoper of diens erfgenamen.

Op 2 mei 1870 verkocht en transporteerde Jean Louis Bernhardi, *'geëmployeerde bij het Provinciaal Archief van Utrecht'*, aan Carel Wilhelm Dumont, zonder beroep, *'een kapitaal gebouw, ingerigt tot woonhuizen, fabriek en werkplaatsen, met ruyme kelders en groote plaats of tuin'*. De koopsom bedroeg *f*9000. Bij de koop waren niet inbegrepen de machines, de gereedschappen en verdere goederen, behorende tot de in het gekochte *'gedrevene zaken'* en de houten loods op de plaats, die alle vóór de aanvaarding door de verkoper moesten worden weggevoerd.

Op 27 mei 1882 werd behoeve van Carel Wilhelm Dumont, zonder beroep, wonende te Utrecht maar tijdelijk verblijf houdende in Zürich, in het openbaar verkocht *'een kapitaal gebouw, ingericht tot woonhuizen, boekdrukkerij, behangerswinkel en werkplaatsen, met ruime kelders en groote plaats of tuin'*. Het goed werd voor *f*7050 toegewezen aan de timmerman Hermanus Myksenaar, wonende in de Breedstraat. Hij verklaarde het huis op 29 mei 1882 gekocht te hebben voor Casper van Bantum, boekhandelaar en uitgever, wonende in de Jeruzalemsteeg.

Geraadpleegde bronnen

N. van der Monde – Beschrijving van de stad Utrecht, deel I (1844), pag. 256

Marceline J. Dolfin, E.M. Kylstra en Jean Penders - Huizen binnen de singels – Beschrijving, pag. 404-404

Maandblad Oud-Utrecht:

- jaargang 1985, pag. 97-104

- jaargang 1987, pag. 13-16

- jaargang 1988, pag. 167-176

Jaarverslagen UMF 1974, 1984, 1985, 1986, 1987, 1992

Nieuwsbrief UMF nr. 49, augustus 1987

Archief UMF – dossier Jeruzalemstraat 8-10

A.P.J. Hendriks – Jeruzalemstraat 8-10, Geschiedenis en Restauratie (uitg. UMF, juni 1985)

W.J. Wegerif – Remonstrantsch Gereformeerde Gemeente te Utrecht, 1632 – 1932 (Uitg. 1932 door de Broederschap der Remonstranten)

Het Utrechts Archief

Stegenrapport Oude Stad Utrecht – Inventarisatie van de oudste en de kleinste wegen (Oud-Utrecht 2019)

Correspondentie van de heer G. Ponssen

Website van Martin de Bruijn: www.broerendebruijn.nl

www.documentatie.org

Dankzegging

Ik dank de leden van de Werkgroep Historisch Onderzoek van het UMF voor hun reacties op de concept-teksten. Dit geldt met name voor Ben van Spanje, die als eindredacteur fungeerde, en Gé van Veldhuizen, die behulpzaam was bij het toegankelijk maken van het archief van het UMF.

Muntslag in Utrecht

De Utrechtse dukaton of zilveren rijder

Vanaf de tiende eeuw bezat Utrecht, met een enkele onderbreking, een munt-huis. Het was Otto I, keizer van het Heilig Roomse Rijk, die in 937 aan bisschop Balderik het recht verleende om in de stad Utrecht munten te slaan. Door Karel IV werd in 1364 aan bisschop Jan van Arkel een nieuwe machtiging verleend, in het bijzonder met betrekking tot gouden en zilveren munten. Het bisschoppelijk-munthuis bevond zich toen in een huis aan de St. Pauwelsgang (later de Korte Nieuwstraat) op het terrein van de Sint Paulus Abdij. Met het aantreden van Karel V kwam een einde aan de bisschoppelijke muntslag; het zou tot 1567 duren tot in Utrecht een Bourgondisch-Nederlands gewestelijk munthuis werd opgericht. In 1568 worden munten geslagen op naam van Philips II, als Heer van Utrecht. Het 'Conincklyke Majesteits' muntgebouw is gevestigd geweest aan het einde van de Munt- of Sacksteeg, destijds een doodlopend zijstraatje van de Nobelstraat.

voorzijde

De Staten van Utrecht namen in 1577 het beheer over. Omstreeks 1650 is de rol van Zuid-Nederlands geld in de binnenlandse geldcirculatie steeds overheersender geworden, waardoor de noodzaak ontstond om in de muntpolitiek verbetering aan te brengen. In 1659 werden daarop door de Staten-Generaal een tweetal nieuwe munten ingevoerd: de dukaton of zilveren rijder (met een waarde van 63 stuivers) en de zilveren dukaat of rijksdaalder (met een waarde van 50 stuivers). Deze munten werden vanaf dat jaar ook in de Utrechtse munt geslagen, evenals in de andere provinciale munthuizen. Het munthuis aan de Muntsteeg heeft voor de provinciale munt niet lang meer dienst gedaan; in 1647 werd het pand verkocht en werd de munt ondergebracht in het voormalige Cecilia-klooster aan de Neude/Oudegracht.

Graag breng ik de dukaton of zilveren rijder onder uw aandacht, omdat dit naar mijn mening een van de fraaiste munten uit deze periode betreft.

Op de voorzijde zien we een geharnaste ridder met een sjerp om en met een geheven zwaard, gezeten op een naar rechts galopperend paard; op de voorgrond het gekroonde provinciewapen en het omschrift MO: NO: ARG: PRO: CON - FOE: BELG: PRO: TRAI. (Moneta Nova Argenta Provinciarvm / Confoederatarvm Belgiae / Prov. Traiectvm (Nieuwe zilveren munt van de Provinciën der Verenigde Nederlanden / Utrecht).

De keerzijde toont het gekroonde Generaliteitswapen, gehouden door twee gekroonde en aanzienende klimmende leeuwen; het jaartal (1751) in een cartouche. In het omschrift het muntteken (het stadswapentje van Utrecht), CONCORDIA - RES PARVAE - CRESCUNT (Eendracht maakt macht).

Deze dukatons werden in Utrecht geslagen in de jaren 1659-1794, met een gewicht van 32,78 gram, een zilveragehalte van 0,941 en een diameter van 43 mm.

In 1751 was Johan Ernst Novisadi muntmeester in Utrecht; stempelsnijder was Cornelis van Swinderen. In het jaar 1751 werden bij de Utrechtse Munt 18.560 dukatons geslagen.

Door de Generale Staten is met deze voorstelling gekozen voor een blijk van kracht-

achterzijde

dadig optreden, Overigens was deze afbeelding al eerder weergegeven op een snaphaan of zilveren rijder, geslagen onder Karel van Egmond, hertog van Gelre ((1477-1538).

In de lange periode dat deze dukatons in Utrecht werden geslagen is sprake van kleine verschillen in de uitvoering. In de eerste jaren vond de muntslag nog op zeer primitieve wijze plaats, gaandeweg werd de fabricage verbeterd, mede doorhet aantrekken van vakbekwame stempelsnijders..

Deze dukatons waren zeer in trek om in het buitenland onze goederen te betalen. Met name de VOC deed veelvuldig een beroep op de provinciale munthuizen. Een duidelijk bewijs daarvan kwam nog niet zo lang geleden op tafel. De dukatons met het jaartal 1711 waren door verzamelaars zeer gezocht: nog niemand had een dukaton van dit jaar gezien, tot 1968. Het VOC-schip "De Liefde" had de gehele partij dukatons die de Utrechtse munt in 1711 had geslagen, op haar reis in dat jaar meegenomen. Snel na vertrek verging het schip in de omgeving van Out Skerries - Shetland Eilanden (Schotland).

In de zestiger jaren van de vorige eeuw werd het wrak gevonden en de waardevolle inhoud in Londen geveild. Helaas voor de verzamelaars die toen een Utrechtse dukaton met het jaartal 1711 konden kopen waren de munten, door een verblijf op de zeebodem na 275 jaar, merendeels aangetast en minder fraai geworden, Uit de administratie van de VOC is gebleken dat per schip vaak voor 400.000 gulden aan muntgeld werd meegenomen.

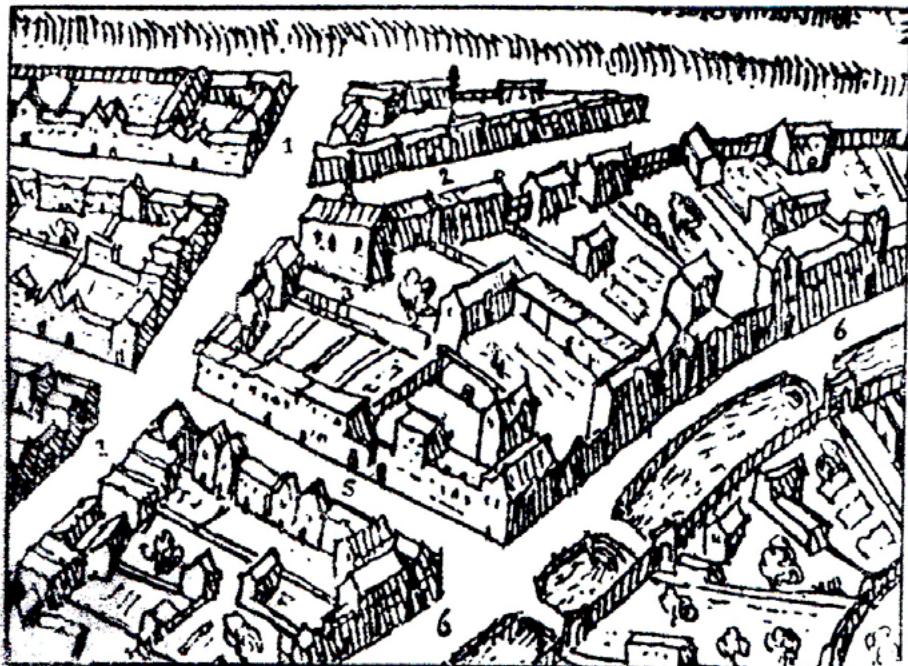
Gerrit van Ingen

Literatuur:

Arent Pol – Schepen met geld, Kon.Penningkabinet, 1989

C .Hoitsema en Jhr. F. Feith – De Utrechtsche Munt; A. Oosthoek, Utrecht, 1912

D. Purmer / A.H.N. van der Wiel – Handboek van de Ned.Prov. Muntslag
1573 – 1806, deel I, Ned.Ver. Van Munthandelaren, 2006

*De munt aan de Muntsteeg (afbeelding is deel van de kaart van Braun en Hogenberg)
1: Nobelstraat, 2: Cellebroederstraat (tegenwoordig de Nobeldwarsstraat) 3: Munt- of Sacksteeg
4: Munt (in het Cellebroedersklooster) 5: Ambachtstraat, 6: Kromme Nieuwe Gracht*

Jeruzalemstraat in 1942